

The Paradoxical Impact of Digital Social Networks on Social Cohesion and Nationalism in Post-Conflict Societies: A Case Study of the Kurdistan Region of Iraq

Lashkr Aliakbar Hadaya *

Lecturer, Department of Sociology, College of Art, Salahaddin University, Erbil, Kurdistan Region, Iraq. Email: Lashkr.hadaya@su.edu.krd

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Article history:

Received:

10 July 2025

Revised version

received:

17 September 2025

Accepted:

27 September 2025

Available online:

22 June 2026

Keywords:

Digital social networks,
social cohesion,
nationalism,
post-conflict societies,
Kurdistan Region,
qualitative analysis

Objective:

This research examines the dual impact of digital social networks (DSNs) on social cohesion and nationalism in the Kurdistan Region of Iraq (KRI), a post-conflict society. Despite their potential to promote democratization, DSNs now exhibit complex and often contradictory effects, including the spread of misinformation, the exacerbation of ideological divides, and the undermining of social solidarity. Having emerged from prolonged conflict, the KRI faces ongoing challenges in state-building and internal disputes, making it particularly vulnerable to both the unifying and divisive forces of digital platforms. Prior research has largely neglected a comprehensive academic analysis of DSNs' contradictory influence on social cohesion and forms of nationalism (civic and ethnic) in this region, especially from a qualitative, human-centered perspective. This study aims to fill that gap.

***Cite this article:** Aliakbar Hadaya, Lashkr (2026) "The Paradoxical Impact of Digital Social Networks on Social Cohesion and Nationalism in Post-Conflict Societies: A Case Study of the Kurdistan Region of Iraq", *Fasl'nāmeḥ-ye siyāsat (Politics Quarterly)* 56, (2): 489-513, DOI: <https://doi.org/10.22059/JPQ.2026.397720.1008382>

Introduction

The concept of the independent state has long been a central issue in political philosophy, and within Islamic political thought, it has undergone dynamic

Research Questions

•Main question: What is the contradictory impact of DSNs on social cohesion and nationalism in the KRI?

•Sub-questions:

- 1.How do DSNs contribute to strengthening bonding social capital and in-group identities?
- 2.What is the role of DSNs in intensifying social divides, spreading misinformation, and reinforcing exclusive ethnic nationalism?
- 3.Do DSNs have the potential to foster bridging social capital and promote civic nationalism in the KRI, and to what extent is this potential realized?

Significance

Theoretically, this study moves beyond simplistic views of DSNs by providing empirical evidence of their simultaneous capacity for bonding and bridging, with bonding being more prominent in the KRI's fragile post-conflict context. It also demonstrates how DSNs exacerbate ethnic nationalism through echo chambers and misinformation, thereby extending existing theories of nationalism. By focusing on the KRI, the research offers valuable empirical insights for cross-cultural sociological understanding of digital media's role in complex political transitions.

Practically, the findings are crucial for policymakers, civil society organizations, and technology developers working in post-conflict societies. Governments and NGOs should recognize DSNs' potential to deepen existing cleavages and invest in initiatives that promote digital literacy, critical thinking, and media discernment to counter misinformation. Policies aimed at fostering inclusive civic nationalism must acknowledge the digital dimension of identity formation and work to counteract the online amplification of exclusive ethnic narratives.

Research Objectives

The overall aim is to analyze the dual role of DSNs in shaping social cohesion and nationalism in the KRI. Specific objectives include: identifying the mechanisms through which DSNs strengthen bonding social capital; explaining their impact on social divides and ethnic nationalism; assessing their potential for building bridging social capital and promoting civic nationalism; and providing theoretical and practical implications.

Methodology

This study employs a qualitative research methodology to explore the complex impact of DSNs. A qualitative approach is uniquely suited to examining the nuanced processes, interpretations, and meanings underlying the theoretical arguments, providing deep insight into how actors in the KRI use DSNs and how these interactions affect social cohesion and nationalism.

The KRI serves as a critical case study due to its unique trajectory as a semi-autonomous entity emerging from prolonged conflict, facing ongoing state-building challenges and internal political divergence. The widespread adoption of DSNs,

coupled with the fluidity of national identity and the prevalence of both civic and ethnic nationalist discourses, makes it an ideal environment for in-depth sociological exploration.

A purposive sample of 40 participants was selected from Erbil and Sulaymaniyah based on active DSN engagement, diverse socio-political affiliations, educational backgrounds, and age groups, ensuring a broad range of experiences. Primary data were collected through semi-structured, in-depth interviews focusing on: perceptions of DSNs' impact on social bonds; examples of online polarization and bridging; experiences with online nationalist discourses; and perceived influence on political participation. Interviews were conducted in Kurdish or Arabic, audio-recorded, and transcribed verbatim.

A qualitative content analysis of approximately 200 selected public posts and discussions on prominent DSN platforms (Facebook, X, and Telegram) from January to December 2024 was also conducted to triangulate findings and observe natural online interactions. The qualitative data were analyzed using thematic analysis, which involved systematic data familiarization, initial coding, theme generation, review, and refinement. The analysis was inductive yet theoretically informed, with particular attention to identifying contradictory influences. NVivo software facilitated data analysis. Strict ethical considerations, including informed consent and anonymity, were maintained.

Theoretical Framework

The research draws on theories of social identity (SIT), social capital, digital public spheres, and contemporary approaches to nationalism.

- Social Identity Theory (SIT): Individuals derive self-concept from group membership. In post-conflict societies, DSNs can strengthen in-group solidarity while facilitating negative portrayals of out-groups and spreading misinformation, thereby intensifying inter-group tensions.

- Social Capital Theory: This refers to resources gained through social networks, comprising:

- Bonding social capital: Strong ties within homogeneous groups that reinforce in-group solidarity.

- Bridging social capital: Weaker ties among heterogeneous groups that facilitate access to diverse information. DSNs excel at fostering bonding social capital, but their ability to build bridging social capital is limited by algorithmic homophily and "echo chambers".

- Digital Public Spheres: Derived from Habermas's concept, DSNs offer potential for democratizing information and civic participation. However, they can also lead to fragmentation, polarization, misinformation, and superficial online discourse.

- Nationalism Theories: These distinguish between civic nationalism (inclusive, based on shared citizenship) and ethnic nationalism (exclusive, based on shared ancestry or culture). In post-conflict contexts, tension between these forms is high. DSNs can powerfully mobilize nationalist sentiments but also amplify divisive ethnic nationalist narratives, mobilize against "the other," and undermine fragile social cohesion.

Conclusion

The contradictory impact of DSNs on social cohesion and nationalism in the KRI can be understood through their capacity to simultaneously enhance bonding social capital and fragment the public sphere. This dynamic stabilizes in-group identities and potentially exacerbates exclusive forms of nationalism. While the potential for DSNs to foster bridging social capital exists, it may be constrained by algorithmic tendencies and the strategic use of DSNs for mobilization.

تأثیر دوگانه شبکه‌های اجتماعی دیجیتال بر انسجام اجتماعی و ناسیونالیسم قومی در جوامع پس از منازعه: مطالعه موردی کردستان عراق

لشکر علی اکبر هدایه ID*

مربی گروه جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات، دانشگاه صلاح‌الدین، اربیل، اقلیم کردستان، عراق.

رایانامه: lashkr.hadaya@su.edu.krd

اطلاعات مقاله چکیده

نوع مقاله:

پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۴/۰۴/۱۹

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۴/۰۶/۲۶

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴/۰۷/۰۵

تاریخ انتشار:

۱۴۰۵/۰۴/۰۱

کلیدواژه‌ها:

شبکه‌های اجتماعی دیجیتال، انسجام اجتماعی، ناسیونالیسم، جوامع پس از منازعه، منطقه کردستان، تحلیل کیفی.

شبکه‌های اجتماعی دیجیتالی بازیگران تأثیرگذار و نوبنی در عرصه حیات بشری هستند که اثر سترگی بر تغییرات و تحولات اجتماعی داشته‌اند. جوامع مختلف و به‌ویژه دولت‌های پسمانزعه در سال‌های اخیر پذیرای تأثیرات متناقض و پیچیده‌ای از نقش‌آفرینی این پدیده جدید بوده‌اند. کردستان عراق نیز به‌عنوان یک منطقه خودمختار در نوع مواجهه با شبکه‌های اجتماعی دیجیتالی تأثیرات چشمگیری را تجربه است. هدف آن است تا نقش دوگانه شبکه‌های اجتماعی دیجیتال در شکل‌دهی به انسجام اجتماعی و تقویت ناسیونالیسم در منطقه کردستان عراق بررسی و تحلیل شود. پرسش اصلی پژوهش آن است که شبکه‌های اجتماعی دیجیتال چه تأثیر متناقضی بر انسجام اجتماعی و ناسیونالیستی در منطقه کردستان عراق، به‌عنوان یک جامعه پس از منازعه، دارند؟ یافته‌ها نشان می‌دهند که این پلتفرم‌ها اغلب «سرمایه اجتماعی پیوندی» درون‌گروهی را تقویت می‌کنند. این فرایند از طریق ایجاد «اتاق‌های پژواک» و گسترش اطلاعات نادرست، روایت‌های ناسیونالیسم قومی انحصاری را تشدید کرده و مرزهای هویتی را سخت‌تر می‌سازد. در نتیجه، به‌جای انسجام اجتماعی گسترده، به قطبی‌سازی و تعمیق شکاف‌های موجود دامن می‌زند. هرچند پتانسیل محدودی برای شکل‌گیری «سرمایه اجتماعی پل‌زننده» و ناسیونالیسم مدنی مشاهده شد، اما این ظرفیت به‌دلیل پویایی‌های ذاتی قطبی‌کننده فضای دیجیتال و بافت شکننده پس از منازعه، به‌شدت تضعیف شده است. این تحقیق نشان می‌دهد که شبکه‌های اجتماعی دیجیتال در کردستان عراق، مانع اصلی شکل‌گیری هویت ملی فراگیر و متحدکننده هستند. این پژوهش با به‌کارگیری روش کیفی مبتنی بر مصاحبه‌های عمیق با ۴۰ شرکت‌کننده و تحلیل محتوای فعالیت‌های دیجیتال در اربیل و سلیمانیه انجام پذیرفت.

* **استناد:** علی‌اکبر هدایه، لشکر (۱۴۰۵). تأثیر دوگانه شبکه‌های اجتماعی دیجیتال بر انسجام اجتماعی و ناسیونالیسم قومی

در جوامع پس از منازعه: مطالعه موردی کردستان عراق، *فصلنامه سیاست*، ۵۶ (۳)، ۴۸۹-۵۱۳.

<http://doi.org/10.22059/JPQ.2026.397720.1008382>

© نویسندگان.

ناشر: انتشارات دانشگاه تهران.

مقدمه

ظهور شبکه‌های اجتماعی دیجیتال (DSNs) به پدیده‌ای جهانی تبدیل شده که تعاملات اجتماعی، انتشار اطلاعات و کنش جمعی را در مقیاسی بی‌سابقه دگرگون کرده است. این پلتفرم‌ها که در ابتدا به دلیل پتانسیل خود برای دموکراتیک‌سازی ارتباطات، تقویت پیوندها و تسهیل مشارکت مدنی ستایش می‌شدند، اکنون تأثیری پیچیده‌تر و اغلب متناقض بر بافتار اجتماعی جوامع از خود نشان می‌دهند. در حالی که این شبکه‌ها راه‌های بی‌سابقه‌ای را برای اتصال افراد و شکل‌گیری جوامع مجازی فراهم آورده‌اند، همزمان چالش‌های جدی‌ای نظیر گسترش اطلاعات نادرست، تشدید شکاف‌های ایدئولوژیک و پتانسیل برای تضعیف همبستگی اجتماعی را نیز به همراه داشته‌اند (Howard & Hussain, 2013: 15). درک جامع این پیامدهای چندوجهی، به‌ویژه در بافتارهای ژئوپلیتیک حساس، برای تحقیقات جامعه‌شناختی و مداخلات سیاستی از اهمیت حیاتی برخوردار است (Castells, 2001: 54).

جوامع پس از منازعه، به‌عنوان عرصه‌هایی به‌شدت حساس و کمتر بررسی‌شده، زمینه مناسبی برای مطالعه تأثیرات پیچیده شبکه‌های اجتماعی دیجیتال فراهم می‌کنند. این جوامع که اغلب با صلح شکننده، میراث سنگین خشونت و نیاز مبرم به بازسازی بافت اجتماعی-سیاسی خود دست و پنجه نرم می‌کنند، به‌طور خاص در برابر نیروهای همگراکننده و واگراکننده پلتفرم‌های دیجیتال آسیب‌پذیرند. در این میان، منطقه کردستان عراق (KRI) به‌عنوان یک مطالعه موردی جذاب و حیاتی مطرح می‌شود که فرصتی منحصر به فرد را برای بررسی تأثیر متناقض شبکه‌های اجتماعی دیجیتال بر انسجام اجتماعی و ناسیونالیسم فراهم می‌آورد. این منطقه، پس از یک تاریخ طولانی از منازعه، آزار و اذیت و آوارگی، اکنون نهادی نیمه‌خودمختار است که با پیچیدگی‌های دولت‌سازی، اختلاف‌های سیاسی داخلی عمیق و چالش‌های هویتی در چارچوب ژئوپلیتیک گسترده‌تر عراق و منطقه روبه‌روست (Jones & Ali, 2022: 112). پذیرش گسترده شبکه‌های اجتماعی دیجیتال در کردستان عراق، یک حوزه عمومی دیجیتال پر جنب و جوش ایجاد کرده است که همزمان، تنش‌های اجتماعی موجود، وابستگی‌های گروهی و روایت‌های ناسیونالیستی رقیب را منعکس و اغلب تشدید می‌کند.

این تحقیق با بررسی تجربی تأثیر متناقض شبکه‌های اجتماعی دیجیتال، فراتر از تصورات ساده‌انگارانه از این شبکه‌ها به‌عنوان ذاتاً «خوب» یا «بد» برای جامعه حرکت می‌کند. یافته‌ها شواهد جزئی را برای چگونگی امکان همزمان پیوند و پل‌سازی توسط شبکه‌های اجتماعی دیجیتال، اما با برتری آشکار پیوند در یک بافتار شکننده پس از منازعه، ارائه می‌دهند. همچنین با نشان دادن اینکه چگونه شبکه‌های اجتماعی دیجیتال به‌طور خاص ناسیونالیسم قومی را از طریق اتاق‌های پژواک و اطلاعات نادرست تشدید می‌کنند، نظریه‌های موجود ناسیونالیسم را

بسط می‌دهند، درحالی‌که شرایط برای ناسیونالیسم مدنی در این پلتفرم‌ها تا حد زیادی برآورده نشده است. در نهایت، با تمرکز بر منطقه کردستان عراق، به‌عنوان یک مطالعه موردی منحصربه‌فرد و کمتر تحقیق‌شده، بینش‌های تجربی ارزشمندی ارائه می‌شود که می‌تواند درک جامعه‌شناختی میان‌فرهنگی و مقایسه‌ای از نقش رسانه‌های دیجیتال در گذارهای سیاسی پیچیده را غنی سازد و یک شکاف نظری حیاتی را پر می‌کند.

۱. روش تحقیق

این مطالعه از یک روش‌شناسی پژوهش کیفی برای بررسی تأثیر پیچیده و متناقض شبکه‌های اجتماعی دیجیتال (DSNs) بر انسجام اجتماعی و ناسیونالیسم در منطقه کردستان عراق (KRI) استفاده می‌کند (Patton, 2015: 14). درحالی‌که رویکردهای کمی می‌توانند همستگی‌ها را شناسایی کنند، یک طراحی کیفی به‌طور منحصربه‌فردی برای کاوش در فرایندها، تفاسیر و معانی ظریفی که استدلال‌های نظری مطرح‌شده در بخش قبلی را پشتیبانی می‌کنند، مناسب است. به‌طور خاص، این رویکرد امکان درک عمیق این‌که چگونه کنشگران اجتماعی در یک بافتار پس از منازعه از شبکه‌های اجتماعی دیجیتال استفاده می‌کنند، روایت‌های آنلاین را تفسیر می‌کنند و چگونه این تعاملات به انسجام اجتماعی و اشکال مختلف ناسیونالیسم کمک می‌کنند یا از آن می‌کاهند، را فراهم می‌کند. ماهیت تفسیری پژوهش کیفی ما را قادر می‌سازد تا «چگونگی» و «چرایی» پدیده‌های مشاهده‌شده را کشف کنیم، که با الزامات نظری تحقیقات جامعه‌شناختی همسوست. این تحقیق چندین محدودیت را اذعان می‌کند که باید در نظر گرفته شوند؛ اولاً، به‌عنوان یک مطالعه موردی کیفی و واحد، یافته‌های آن، با وجود ارائه بینش‌های نظری عمیق، از نظر آماری قابل‌تعمیم به همه جوامع پس از منازعه یا حتی به سایر مناطق درون عراق نیستند. هر جامعه ویژگی‌های خاص خود را دارد و آنچه در کردستان عراق رخ می‌دهد، ممکن است دقیقاً در افغانستان یا یمن تکرار نشود. تحقیقات آینده می‌تواند از مطالعات مقایسه‌ای در بافتارهای مختلف پس از منازعه بهره‌مند شود؛ ثانیاً، اتکا به داده‌های خودگزارشی از مصاحبه‌ها، با وجود ارائه تجارب ذهنی غنی، ممکن است تحت تأثیر سوگیری مطلوبیت اجتماعی قرار گیرد؛ یعنی شرکت‌کنندگان ممکن است تمایل داشته باشند پاسخی را ارائه دهند که از نظر اجتماعی پذیرفته‌ترند تا دیدگاه‌های واقعی خود؛ ثالثاً، ماهیت به‌سرعت در حال تحول شبکه‌های اجتماعی دیجیتال به این معناست که یافته‌ها یک برش از زمان هستند؛ نظارت و تحلیل مستمر برای ثبت روندها و تأثیرات جدید مورد نیاز است، چراکه پلتفرم‌های امروز ممکن است فردا دیگر رایج نباشند یا الگوریتم‌هایشان تغییر کرده باشد. در نهایت، تمرکز بر پلتفرم‌های

شبکه‌های اجتماعی دیجیتال خاص ممکن است پویایی‌های پلتفرم‌های دیگری را که در محدوده مطالعه قرار نداشتند، نادیده بگیرد.

۱.۱. مطالعه موردی و توجیه

منطقه کردستان عراق به‌عنوان یک مطالعه موردی کلیدی برای این پژوهش عمل می‌کند. مسیر منحصربه‌فرد آن به‌عنوان یک نهاد نیمه‌خودمختار که از تاریخ طولانی منازعه پدید آمده و با چالش‌های مداوم دولت‌سازی، واگرایی سیاسی داخلی و فشارهای خارجی پایدار روبه‌روست، یک بافتار تجربی غنی برای بررسی تناقضات نظری در حال اجرا فراهم می‌کند (Yin, 2018: 28). پذیرش گسترده شبکه‌های اجتماعی دیجیتال در کردستان عراق، همراه با سیالیت هویت ملی و شیوع گفتمان‌های ناسیونالیستی مدنی و قومی، آن را به محیطی ایدئال برای کاوش جامعه‌شناختی عمیق تبدیل می‌کند. پویایی‌های اجتماعی-سیاسی خاص منطقه کردستان عراق بینش‌های ارزشمندی ارائه می‌دهد که می‌تواند درک نظری گسترده‌تر از تأثیر شبکه‌های اجتماعی دیجیتال در سایر جوامع پس از منازعه یا در حال گذار را غنی سازد.

۲.۱. شرکت‌کنندگان و نمونه‌گیری

با توجه به ماهیت کیفی این تحقیق، از نمونه‌گیری هدفمند برای انتخاب شرکت‌کنندگانی استفاده شد که می‌توانستند دیدگاه‌های غنی و متنوعی در مورد سؤالات پژوهش ارائه دهند. هدف، تعمیق آماری نبود، بلکه اشباع نظری بود تا اطمینان حاصل شود که مضامین و الگوهای کلیدی مرتبط با شبکه‌های اجتماعی دیجیتال، انسجام اجتماعی و ناسیونالیسم به‌طور جامع پدیدار می‌شوند.

شرکت‌کنندگان بر اساس معیارهای متعددی انتخاب شدند، از جمله مشارکت فعال در شبکه‌های اجتماعی دیجیتال، وابستگی‌های اجتماعی-سیاسی متنوع، پیشینه‌های تحصیلی متفاوت و نمایندگی از گروه‌های سنی مختلف (برای مثال جوانان در مقابل نسل‌های قدیمی‌تر) در مناطق شهری اربیل و سلیمانیه. این تنوع عمدی تضمین می‌کند که دامنه گسترده‌ای از تجارب و تفاسیر به‌دست آید. در مجموع ۴۰ شرکت‌کننده از طریق نمونه‌گیری گلوله‌برفی با کمک رهبران محلی جامعه و تماس‌های قابل اعتماد جذب شدند.

۳.۱. ابزارهای جمع‌آوری داده

داده‌های اولیه از طریق مصاحبه‌های عمیق نیمه‌ساختاریافته جمع‌آوری شد. یک راهنمای مصاحبه بر اساس چارچوب نظری توسعه داده شد که شامل سؤالات باز بود تا روایت‌ها و

بازتاب‌های دقیق از تجارب شرکت‌کنندگان با شبکه‌های اجتماعی دیجیتال را استخراج کند. حوزه‌های کلیدی مورد بررسی عبارت بودند از: برداشتها در مورد چگونگی تأثیر شبکه‌های اجتماعی دیجیتال بر پیوندهای اجتماعی و اعتماد در جامعه، نمونه‌هایی از قطبی‌سازی یا پل‌سازی آنلاین، تجارب با گفتمان‌های ناسیونالیستی آنلاین (هم‌همگرا و هم‌واگرا) و تأثیر ادراک‌شده شبکه‌های اجتماعی دیجیتال بر مشارکت سیاسی و روابط بین‌گروهی. مصاحبه‌ها، که هر کدام تقریباً ۶۰ تا ۹۰ دقیقه به طول انجامید، به زبان کردی و عربی توسط پژوهشگران باتجربه برای تضمین حساسیت فرهنگی و ایجاد ارتباط صمیمی انجام شد. تمامی مصاحبه‌ها صوتی ضبط و کلمه به کلمه رونویسی شدند (Kvale, 2007: 92).

علاوه بر مصاحبه‌ها، یک تحلیل محتوای کیفی از پست‌ها و بحث‌های عمومی منتخب در پلتفرم‌های برجسته شبکه‌های اجتماعی دیجیتال (مانند فیس‌بوک، X، تلگرام) برای مثلث‌سازی یافته‌ها و مشاهده تعاملات آنلاین طبیعی انجام شد (Hsieh & Shannon, 2005: 1278; Krippendorff, 2018: 34). این فرایند شامل تحلیل نمونه‌ای از حدود ۲۰۰ پست عمومی و رشته‌های نظرهای مرتبط با بحث‌های انسجام اجتماعی و ناسیونالیستی در منطقه کردستان عراق از ژانویه تا دسامبر ۲۰۲۴ بود. تحلیل محتوا با هدف شناسایی روایت‌های رایج، راهبردهای گفتمانی و لحن احساسی بحث‌های آنلاین مرتبط با مضامین پژوهش انجام شد.

۴.۱. تحلیل داده‌ها

داده‌های کیفی جمع‌آوری شده (رونوشت مصاحبه‌ها و داده‌های متنی از تحلیل محتوا) با استفاده از تحلیل مضمونی تحلیل شدند. این فرایند شامل آشنایی نظام‌مند با داده‌ها، تولید کدهای اولیه، جست‌وجوی مضامین گسترده‌تر، بازبینی و پالایش مضامین و در نهایت تعریف و نام‌گذاری مضامین بود. تحلیل از نوع استقرایی بود و اجازه می‌داد مضامین به‌طور مستقیم از داده‌ها بیرون بیایند (Braun & Clarke, 2006: 77; Guest et al., 2012: 11). اما همچنین با چارچوب نظری شکل گرفته بود و یک لنز قیاسی برای تفسیر یافته‌ها فراهم می‌کرد. توجه ویژه‌ای به شناسایی نمونه‌هایی شد که ماهیت متناقض تأثیر شبکه‌های اجتماعی دیجیتال را نشان می‌دادند و به دنبال دیدگاه‌های همگرا و واگرا از شرکت‌کنندگان بودیم. تحلیل داده‌ها با نرم‌افزار تحلیل داده‌های کیفی NVivo تسهیل شد.

۵.۱. ملاحظات اخلاقی

در طول فرایند پژوهش، دستورالعمل‌های اخلاقی سخت‌گیرانه‌ای رعایت شد. پیش از هر مصاحبه، رضایت آگاهانه از همه شرکت‌کنندگان اخذ شد تا اطمینان حاصل شود که هدف

تحقیق، حق خود برای انصراف در هر زمان و تضمین ناشناس ماندن و محرمانه بودن اطلاعات را درک کرده‌اند. شناسه‌های شخصی از تمامی رونوشت‌ها حذف شده و داده‌ها به‌طور ایمن برای حفاظت از حریم خصوصی شرکت‌کنندگان ذخیره شدند.

۲. تعریف مفاهیم و چارچوب نظری

برای تحلیل جامع تأثیر متناقض شبکه‌های اجتماعی دیجیتال بر انسجام اجتماعی و ناسیونالیسم در جوامع پس از منازعه، یک چارچوب نظری قوی و یکپارچه ضروری است. این چارچوب بر نظریه‌های جامعه‌شناختی تثبیت‌شده تکیه می‌کند و با بازتفسیر و بسط آنها، پویایی‌های منحصر به فرد عصر دیجیتال و پیچیدگی‌های بافتارهای پدیدار شده از منازعه را در نظر می‌گیرد. با ترکیب بینش‌های نظریه‌های هویت اجتماعی، نظریه سرمایه اجتماعی، نظریه‌های حوزه عمومی دیجیتال و رویکردهای معاصر به ناسیونالیسم، هدف ما ساختن یک لنز تحلیلی است که قادر به درک فرایندهای دوگانه همگرایی و واگرایی در منطقه کردستان عراق باشد. در این بخش، مفاهیم کلیدی پژوهش تعریف و چارچوب نظری تشریح می‌شود.

۱.۲. نظریه هویت اجتماعی

نظریه هویت اجتماعی که اغلب توسط هنری تاجفل و جان ترنر در اواخر دهه ۱۹۷۰ توسعه یافت، یکی از پایه‌های اصلی درک روانشناسی اجتماعی گروه‌ها و پویایی‌های بین‌گروهی است. این نظریه فرض می‌کند که افراد بخش شایان توجهی از خودپنداره^۱ و عزت نفس خود را از طریق عضویت در گروه‌های اجتماعی به دست می‌آورند (Tajfel & Turner, 1979: 25). بر اساس این نظریه، سه فرایند کلیدی در شکل‌گیری و عملکرد هویت اجتماعی دخیل‌اند: طبقه‌بندی اجتماعی: افراد خود و دیگران را به دسته‌های اجتماعی (مانند قومیت، ملیت، جنسیت، طبقه اجتماعی، وابستگی سیاسی) طبقه‌بندی می‌کنند تا جهان اجتماعی را ساده‌تر درک کنند. این دسته‌بندی به تمایز میان «درون‌گروه» و «برون‌گروه» منجر می‌شود؛ شناسایی اجتماعی: فرد هویت‌های مرتبط با گروه خودی را می‌پذیرد و احساس تعلق و وفاداری به آن گروه پیدا می‌کند. این شناسایی سبب می‌شود فرد ویژگی‌ها، هنجارها و ارزش‌های گروه خود را به‌عنوان بخشی از هویت شخصی خود درونی کند؛ مقایسه اجتماعی: افراد گروه خودی را با گروه‌های بیرونی مرتبط مقایسه می‌کنند تا تمایز مثبتی ایجاد کنند و عزت نفس خود را افزایش دهند. این مقایسه اغلب شامل برجسته‌سازی ویژگی‌های مثبت درون‌گروه و ویژگی‌های منفی برون‌گروه است.

در جوامع پس از منازعه، که در آنها شکاف‌های عمیق قومی، ملی، مذهبی یا فرقه‌ای از پیش وجود دارد و اغلب برجسته‌اند، نظریه هویت اجتماعی لنز قدرتمندی را برای درک چگونگی حفظ، تقویت یا حتی تشدید هویت‌های جمعی فراهم می‌کند. این جوامع اغلب با روایت‌های تاریخی از قربانی شدن، بی‌عدالتی و مبارزه مشخص می‌شوند که می‌تواند به هویت‌های گروهی بسیار قوی و اغلب سفت و سخت منجر شود.

شبکه‌های اجتماعی دیجیتال، با ظرفیت بی‌سابقه خود برای اتصال افراد همفکر و تقویت محتوای منتخب از طریق الگوریتم‌ها، می‌تواند عمیقاً بر این فرایندهای روانشناختی-اجتماعی تأثیر بگذارد. آنها فضایی را فراهم می‌کنند که در آن افراد می‌توانند به راحتی دیگران را که دارای هویت گروهی خاصی هستند، پیدا کرده و با آنها ارتباط برقرار کنند. این ارتباطات می‌تواند به‌طور بالقوه همبستگی درون‌گروهی را تقویت کند و احساس تعلق و همبستگی را در میان اعضای گروه افزایش دهد. از سوی دیگر، ماهیت متناقض شبکه‌های اجتماعی دیجیتال در چارچوب نظریه هویت اجتماعی در پتانسیل دوگانه آنها نهفته است: درحالی که آنها می‌توانند حس قوی هویت و تعلق مشترک را در میان افراد همفکر تقویت کنند، می‌توانند همزمان تسهیل‌کننده غیرانسانی‌سازی^۱ یا به تصویر کشیدن منفی گروه‌های بیرونی باشند. سهولت در اشتراک‌گذاری محتوای عاطفی، از جمله اطلاعات نادرست یا تبلیغات هدفمند و انتشار سریع روایت‌های گروهی (چه دقیق و چه گمراه‌کننده) می‌تواند تنش‌های موجود بین گروهی را تشدید کند و به افزایش فاصله اجتماعی و حتی خصومت منجر شود. بنابراین، شبکه‌های اجتماعی دیجیتال به عرصه‌هایی تبدیل می‌شوند که در آنها هویت‌های اجتماعی صرفاً ابراز نمی‌شوند، بلکه به‌طور فعال ساخته و به چالش کشیده می‌شوند و از همه مهم‌تر، می‌توانند منبع همبستگی درون‌گروهی و شکاف‌های عمیق بین‌گروهی باشند.

۲.۲. نظریه سرمایه اجتماعی^۲

نظریه سرمایه اجتماعی به منابعی اشاره دارد که افراد و گروه‌ها از طریق شبکه‌ها و ارتباطات اجتماعی خود به‌دست می‌آورند. این منابع شامل اعتماد، هنجارهای متقابل، و شبکه‌های ارتباطی هستند که می‌توانند به کنش جمعی و دستیابی به اهداف کمک کنند (Putnam, 2000: 22). (Bourdieu, 1986: 241; Coleman, 1988: S95) تمایز حیاتی در این نظریه که برای این پژوهش اهمیت بسزایی دارد (Ellison et al., 2007: 1145)، بین دو نوع اصلی سرمایه اجتماعی است:

1. dehumanization
2. Social Capital Theory

سرمایه اجتماعی پیوندی: این نوع سرمایه به پیوندهای قوی و متراکم در میان افراد گروه‌های همگن (مانند خانواده، دوستان نزدیک و همکاران همفکر) اشاره دارد. سرمایه پیوندی همبستگی، حمایت متقابل، اعتماد درون‌گروهی و حس تعلق را تقویت می‌کند. این پیوندها برای انسجام و انعطاف‌پذیری درون‌گروهی حیاتی‌اند، به‌ویژه در زمان‌های بحران یا منازعه؛

سرمایه اجتماعی پل‌زننده^۱: این نوع سرمایه به پیوندهای ضعیف‌تر و پراکنده‌تر اشاره دارد که گروه‌های ناهمگن را به هم متصل می‌کنند. سرمایه پل‌زننده دسترسی به اطلاعات متنوع، دیدگاه‌های جدید، منابع بیرونی و فرصت‌هایی برای مشارکت مدنی گسترده‌تر را تسهیل می‌کند. این پیوندها برای آشتی بین‌گروهی، ادغام اجتماعی گسترده‌تر و کاهش قطبی‌سازی ضروری هستند.

در بافتار جوامع پس از منازعه، هر دو نوع سرمایه اجتماعی حیاتی‌اند: سرمایه پیوندی برای حفظ ثبات و هویت گروه‌های آسیب‌دیده، و سرمایه پل‌زننده برای فراتر رفتن از شکاف‌های گذشته و ساختن آینده مشترک.

شبکه‌های اجتماعی دیجیتال یک تعامل پیچیده با این اشکال از سرمایه اجتماعی ارائه می‌دهند. از یک سو، این شبکه‌ها در تقویت سرمایه اجتماعی پیوندی عالی عمل می‌کنند. آنها به حفظ پیوندهای قوی موجود در فواصل جغرافیایی کمک می‌کنند، به افراد امکان می‌دهند تا با شبکه‌های خانوادگی و قومی خود در ارتباط بمانند، همچنین تسهیل‌کننده شکل‌گیری پیوندهای قوی جدید در میان افراد با علایق یا هویت‌های مشترک (برای مثال یک گروه سیاسی یا مذهبی) هستند. این می‌تواند به‌ویژه در محیط‌های پس از منازعه، که جوامع آواره یا گروه‌های ازهم‌گسیخته به‌دنبال بازسازی شبکه‌های داخلی خود هستند، مفید باشد. از سوی دیگر، توانایی شبکه‌های اجتماعی دیجیتال در ایجاد سرمایه اجتماعی پل‌زننده بیشتر مورد بحث و چالش است. درحالی‌که آنها به‌طور نظری پلتفرم‌هایی برای تعامل بین گروه‌های متنوع و دسترسی به اطلاعات گسترده‌تر ارائه می‌دهند، پدیده همسان‌گرایی الگوریتمی و ایجاد «اتاق‌های پژواک» (Sunstein, 2001: 78) می‌تواند مواجهه با دیدگاه‌های مخالف و گروه‌های اجتماعی متفاوت را به‌شدت محدود کند. این امر به‌طور ناخواسته شکاف‌های موجود را تقویت می‌کند و مانع توسعه پیوندهای پل‌زننده معنادار می‌شود. این تناقض نشان می‌دهد که شبکه‌های اجتماعی دیجیتال ممکن است همبستگی درون‌گروهی را به قیمت درک و اعتماد بین‌گروهی تقویت کنند، که چالش مهم برای انسجام اجتماعی کلی در جوامع متفرق است.

۳.۲. حوزه عمومی دیجیتال و ضد-حوزه‌های عمومی

مفهوم حوزه عمومی که توسط یورگن هابرماس مطرح شد، به فضایی ایدئال برای گفت‌وگو عقلانی-انتقادی اشاره دارد که در آن شهروندان می‌توانند در بحث‌های آزادانه و برابر شرکت کنند و افکار عمومی را شکل دهند. این فضا برای عملکرد یک جامعه دموکراتیک حیاتی است (Habermas, 1989: 109). با ظهور اینترنت و شبکه‌های اجتماعی دیجیتال، پژوهشگران به بحث در مورد اینکه این پلتفرم‌ها تا چه حد یک حوزه عمومی دیجیتال را تشکیل می‌دهند، پرداختند. طرفداران این دیدگاه استدلال می‌کنند که شبکه‌های اجتماعی دیجیتال جریان اطلاعات را دموکراتیک کرده، موانع جغرافیایی و اقتصادی مشارکت را کاهش می‌دهند، صدای به حاشیه رانده‌شدگان را تقویت و راه‌های جدیدی برای مشارکت سیاسی و کنش جمعی فراهم می‌کنند. آنها می‌توانند به‌عنوان فضاهایی برای بحث‌های عمومی گسترده، آگاهی‌رسانی و بسیج مدنی عمل کنند.

با این حال، منتقدان و تحقیقات اخیر به نقاط ضعف و چالش‌های حوزه عمومی دیجیتال اشاره می‌کنند. این چالش‌ها شامل واگرا (قطبی‌ساز)، انتشار اطلاعات نادرست و سطحی بودن گفت‌وگو آنلاین است که اغلب به یک حوزه عمومی «تکه‌تکه‌شده» یا «متفرق» منجر می‌شود (Papacharissi, 2010: 89). در این فضاهای تکه‌تکه‌شده، گفت‌وگوی عقلانی و مبتنی بر استدلال، جای خود را به درخواست‌های احساسی، حملات شخصی و سیاست‌ورزی نمایشی می‌دهد.

نکته مهم این است که شبکه‌های اجتماعی دیجیتال همچنین شکل‌گیری «ضد-حوزه‌های عمومی» را تسهیل می‌کنند. نانسی فریزر (Fraser, 1992: 67) این مفهوم را برای توصیف فضاهایی موازی با حوزه عمومی غالب مطرح کرد که در آن گروه‌های فرودست یا به حاشیه رانده‌شده می‌توانند منافع و هویت‌های خود را بیان کنند، روایت‌های جایگزین را توسعه دهند و به چالش کشیدن هنجارهای غالب بپردازند. درحالی‌که ضد-حوزه‌های عمومی می‌توانند برای صداهای به حاشیه رانده‌شده توانمندساز باشند و به تغییر اجتماعی کمک کنند، در جوامع پس از منازعه، آنها همچنین می‌توانند روایت‌های انحصاری را تثبیت کرده، نارضایتی‌های تاریخی را تقویت و از گفت‌وگوی معنادار در میان شکاف‌ها جلوگیری کنند. بنابراین، حوزه عمومی دیجیتال به یک میدان نبرد تبدیل می‌شود که در آن روایت‌های رقیب از ملت‌گرایی و نظم اجتماعی شکل می‌گیرند و به چالش کشیده می‌شوند، با این پتانسیل که یا هویت‌های ملی فراگیر را تقویت کرده یا اشکال انحصاری ناسیونالیسم را تشدید کنند. این تناقض در فضای دیجیتال جوامع شکننده، چالش‌برانگیزتر است.

۴.۲. نظریه‌های ناسیونالیسم

ناسیونالیسم، به‌عنوان یک پدیدهٔ مدرن و قدرتمند، به‌عنوان شکلی از هویت جمعی که ریشه در حس تعلق مشترک به یک ملت دارد، نظریه‌پردازی شده است (Anderson, 1983: 1; Gellner, 1983: 1). در هستهٔ خود، ناسیونالیسم باور به این است که ملت یک واحد طبیعی و بنیادین برای سازماندهی سیاسی است و افراد باید وفاداری اصلی خود را به این واحد جمعی داشته باشند. رویکردهای جامعه‌شناختی اغلب بین اشکال مختلف ناسیونالیسم تمایز قائل می‌شوند که دو نوع اصلی آن عبارت‌اند از:

ناسیونالیسم مدنی: این شکل از ناسیونالیسم مبتنی بر ارزش‌ها، شهروندی مشترک، حقوق و تعهدات شهروندی و نهادهای سیاسی مشترک است. ناسیونالیسم مدنی اغلب با فراگیری مرتبط است و بر وفاداری به یک دولت-ملت مستقل و ارزش‌های دموکراتیک آن تأکید دارد، بدون توجه به قومیت، مذهب یا زبان. این شکل از ناسیونالیسم تلاش می‌کند تا افراد با پیشینه‌های متنوع را تحت یک هویت ملی یکپارچه کند (Smith, 2018: 45).

ناسیونالیسم قومی: این شکل از ناسیونالیسم مبتنی بر تبار مشترک، فرهنگ مشترک، زبان مشترک، مذهب مشترک یا هر ترکیبی از این عوامل است. ناسیونالیسم قومی اغلب با انحصار و ناراضی‌های تاریخی مرتبط است و بر اصالت و خلوص گروه قومی به‌عنوان پایهٔ ملت تأکید می‌کند. این شکل از ناسیونالیسم می‌تواند به ترویج تفاوت‌ها و تقسیمات، و گاهی به خصومت با گروه‌های «دیگر» منجر شود.

در بافتارهای پس از منازعه، تنش بین این اشکال از ناسیونالیسم به‌ویژه شدید است، زیرا جوامع تلاش می‌کنند تا گروه‌های متنوع را تحت یک هویت ملی یکپارچه آشتی دهند یا خطر فروپاشی در امتداد خطوط قومی را بپذیرند. میراث خشونت و بی‌اعتمادی می‌تواند زمینه‌ای مساعد برای رشد ناسیونالیسم قومی باشد.

شبکه‌های اجتماعی دیجیتال می‌توانند عمیقاً مسیرهای ناسیونالیسم را در محیط‌های پس از منازعه شکل دهند. آنها ابزارهای قدرتمندی برای بسیج احساسات ناسیونالیستی، انتشار روایت‌های تاریخی (هم‌همگرا و هم‌واگرا)، و ارتباط جوامع دیاسپورا با سرزمین مادری خود فراهم می‌کنند. سهولت در ساخت و نگهداری «اجتماعات متصور» (Anderson, 1983: 13) به‌صورت آنلاین به این معناست که گفتمان‌های ناسیونالیستی، حتی آنهایی که ریشه در انحصار قومی دارند و بر ترس و خصومت با دیگری تکیه می‌کنند، می‌توانند شکوفا شوند و به‌سرعت گسترش یابند. این پویایی یک تناقض را ارائه می‌دهد: شبکه‌های اجتماعی دیجیتال می‌توانند ابزارهایی برای تقویت یک ناسیونالیسم مدنی فراگیرتر با تسهیل مشارکت مدنی گسترده‌تر و

گفت‌وگوی دموکراتیک باشند، اما به همان اندازه می‌توانند به پلتفرم‌هایی برای تشدید روایت‌های ناسیونالیستی قومی واگرا، بسیج علیه «دیگری» و تضعیف انسجام اجتماعی شکننده در پی منافع گروهی انحصاری تبدیل شوند. این دوگانگی در جوامعی که در حال بازسازی اعتماد و همبستگی پس از درگیری هستند، بسیار خطرناک است.

۵.۲. سنتز نظری: تأثیر متناقض شبکه‌های اجتماعی دیجیتال

با ترکیب این دیدگاه‌های نظری، ما استدلال می‌کنیم که تأثیر متناقض شبکه‌های اجتماعی دیجیتال بر انسجام اجتماعی و ناسیونالیسم در منطقه کردستان عراق را می‌توان از طریق ظرفیت آنها برای افزایش همزمان سرمایه اجتماعی پیوندی و تکه‌تکه کردن حوزه عمومی، و در نتیجه تثبیت هویت‌های درون‌گروهی (بر اساس نظریه هویت اجتماعی) و به‌طور بالقوه تشدید اشکال انحصاری ناسیونالیسم درک کرد. برعکس، پتانسیل آنها برای تقویت سرمایه اجتماعی پل‌زننده و فعال کردن ضد-حوزه‌های عمومی متنوع، اگرچه وجود دارد، ممکن است توسط گرایش‌های الگوریتمی (که محتوای همگن را ترجیح می‌دهند) و استفاده راهبردی از شبکه‌های اجتماعی دیجیتال برای بسیج در امتداد شکاف‌های از پیش موجود تضعیف شود. این بدان معناست که درحالی‌که شبکه‌های اجتماعی دیجیتال ابزارهای قدرتمندی برای ارتباطات هستند، در بافتارهای شکننده مانند منطقه کردستان عراق، آنها بیشتر به تقویت «ما در برابر آنها» کمک می‌کنند تا «همه ما با هم». این چارچوب یکپارچه، تحلیل ما از تظاهرات تجربی این پویایی‌ها در منطقه کردستان عراق را هدایت خواهد کرد.

۳. یافته‌های تحقیق

این بخش یافته‌های کلیدی حاصل از تحلیل مضمونی مصاحبه‌های عمیق و تحلیل محتوای کیفی شبکه‌های اجتماعی دیجیتال (DSN) را ارائه می‌دهد. یافته‌ها بر اساس مضامین نوظهوری سازماندهی شده‌اند که تأثیر متناقض شبکه‌های اجتماعی دیجیتال بر انسجام اجتماعی و ناسیونالیسم در منطقه کردستان عراق (KRI) را، همان‌طور که در بخش‌های قبلی نظریه‌بندی شده بود، روشن می‌کنند. ما نمونه‌هایی را برجسته می‌کنیم که در آنها شبکه‌های اجتماعی دیجیتال ظاهراً نیروهای همگرا و واگرا را تقویت می‌کنند و از این طریق بافت اجتماعی شکننده یک جامعه پس از منازعه را شکل می‌دهند.

۱.۳. شبکه‌های اجتماعی دیجیتال به عنوان کاتالیزور همبستگی درون‌گروهی و ناسیونالیسم محدود (سرمایه اجتماعی پیوندی و هویت قومی)

شرکت‌کنندگان اغلب شبکه‌های اجتماعی دیجیتال را به‌عنوان ابزارهای قدرتمندی برای تقویت ارتباطات در داخل گروه‌های اجتماعی و قومی موجود خود توصیف کردند. این پلتفرم‌ها فضاهای مناسبی را برای افراد فراهم کردند تا روایت‌های فرهنگی مشترک را به اشتراک بگذارند، میراث مشترک را جشن بگیرند و به‌طور جمعی ناراضی‌های خود را علیه گروه‌های بیرونی یا بی‌عدالتی‌های تاریخی درک شده بیان کنند. این پدیده به‌شدت با مفهوم سرمایه اجتماعی پیوندی و تقویت ناسیونالیسم قومی همسوست. برای مثال، بسیاری از مصاحبه‌شوندگان بیان کردند که چگونه گروه‌های فیس‌بوک یا کانال‌های تلگرام خاص به‌عنوان قطب‌های حیاتی برای وابستگی‌های قبیله‌ای، مذهبی یا سیاسی آنها عمل کرده‌اند که اغلب به حس تقویت‌شده هویت و وفاداری جمعی منجر می‌شود.

نقل قول ۱: «در گروه فیس‌بوک روستای ما در سلیمانیه، همه احساس می‌کنند که عضوی از یک خانواده بزرگ هستند. ما خبر فوت یا ازدواج را به اشتراک می‌گذاریم، در سختی‌ها از یکدیگر حمایت مالی و روحی می‌کنیم و سنت‌های سالانه خود را جشن می‌گیریم. این باعث می‌شود احساس کنیم حتی اگر سال‌هاست در اربیل زندگی می‌کنیم، به ریشه‌ها و مردم خودمان بیشتر متصل هستیم و هویت محلی مان قوی‌تر می‌شود.» [شرکت‌کننده ۱۲، مرد، ۴۵ ساله، اربیل]

تحلیل نشان داد که یک گرایش غالب برای شبکه‌های اجتماعی دیجیتال در تسهیل اشتراک‌گذاری مکرر روایت‌های درون‌گروهی، قربانی شدن تاریخی و گفتمان انحصاری نسبت به «دیگران» درک شده وجود دارد. این امر اغلب به ایجاد اتاق‌های پژواک دیجیتال منجر شد که در آنها دیدگاه‌های مخالف یا جایگزین به‌ندرت دیده می‌شدند یا به‌سرعت کنار گذاشته می‌شدند. این پدیده شکل‌گیری هویت اجتماعی را با تثبیت مرزهای درون‌گروهی و تقویت حس تمایز جمعی از گروه‌های بیرونی (مثلاً جناح‌های سیاسی خاص، فرقه‌های مذهبی یا نهادهای ملی خارجی) تقویت کرد.

نقل قول ۲: «در فیس‌بوک، اکثر افرادی که من دنبال می‌کنم یا با آنها دوست هستیم، حامی یک گروه سیاسی هستند و دیدگاه‌هایشان شبیه من است. وقتی کسی مطلبی علیه یک رهبر سیاسی یا طرز فکر جریان فکری ما می‌گذارد، می‌بینم که سیل عظیمی از حملات و توهین‌ها به سمتش روانه می‌شود. انگار همه موافق هستند و اگر نباشید، به این گروه تعلق ندارید و به راحتی حذف می‌شوید.» [شرکت‌کننده ۲۸، زن، ۲۲ ساله، سلیمانیه]

یافته تحلیل محتوا: تحلیل محتوای هشتگ‌های پرطرفدار در فیس‌بوک و X (توییتر سابق) در طول بحران همه‌پرسی استقلال اقلیم کردستان (۲۰۱۷) و اعتراضات سلیمانیه (۲۰۲۰) نشان داد که استفاده از اصطلاحات تحقیرآمیز و اتهام‌زنی‌های شدید علیه جناح‌های سیاسی رقیب (مانند یک جریان سیاسی در مناطق تحت نفوذ جریان دیگر، و برعکس) و اقلیت‌های قومی (مانند اعراب و ترکمن‌ها در برخی گفتمان‌ها) افزایش شایان ملاحظه‌ای داشته است. بسیاری از این پست‌ها، با وجود لحن ناسیونالیستی قوی، تنها هویت گروه خودی را ستایش کرده و گروه‌های دیگر را مخل وحدت یا دشمن معرفی می‌کردند.

۲.۳. شبکه‌های اجتماعی دیجیتال به‌عنوان تشدیدکننده شکاف و واگرایی (تضعیف سرمایه اجتماعی پل‌زننده و تشدید تنش‌ها)

با وجود پتانسیل برای ارتباطات گسترده، یافته‌ها نشان می‌دهند که شبکه‌های اجتماعی دیجیتال اغلب به تشدید شکاف‌های اجتماعی موجود کمک می‌کنند و به واگرایی اجتماعی به‌جای انسجام گسترده منجر می‌شوند. شکاف‌های سیاسی و قومی، به‌ویژه آنهایی که از دوران منازعه به ارث رسیده بودند، اغلب به‌صورت آنلاین از طریق بحث‌های قطبی، گسترش اطلاعات نادرست و شکل‌گیری سریع «اردوگاه‌های» آنلاین تشدید شدند. این پویایی به‌طور فعال مانع شکل‌گیری سرمایه اجتماعی پل‌زننده می‌شود، زیرا فرصت‌های گفت‌وگوی معنادار بین گروهی را کاهش و بی‌اعتمادی متقابل را افزایش می‌دهد.

نقل قول ۳: «واقعاً، رسانه‌های اجتماعی اختلافات سیاسی ما را بدتر کردند. قبلاً ممکن بود با همسایه‌ات که از یک گرایش سیاسی دیگر حمایت می‌کند، سر یک موضوع سیاسی بحث کنی، اما حالا، آنلاین، مردم چیزهایی می‌گویند که هرگز رودررو به هم نمی‌گفتند. توهین‌ها شخصی می‌شود و انگار هر کدام در یک جبهه جنگی هستیم، حتی بین خود کردها که باید متحد باشیم.» [شرکت‌کننده ۱۹، مرد، ۵۵ ساله، اربیل]

گسترش اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده از طریق شبکه‌های اجتماعی دیجیتال به‌عنوان یک عامل مهم در تشدید تنش‌ها و دامن زدن به اشکال منفی ناسیونالیسم پدیدار شد. داستان‌های خبری ساختگی یا ادعاهای مبالغه‌آمیز، که اغلب برای بدنام کردن بازیگران سیاسی یا گروه‌های قومی خاص طراحی شده‌اند، به‌طور گسترده‌ای منتشر شده، اعتماد عمومی را از بین برده و خصومت‌ها را عمیق‌تر کردند. این امر به‌طور مستقیم به توسعه یک ناسیونالیسم قومی انحصاری کمک می‌کند که بر ترس و خصومت نسبت به «دیگری» تکیه دارد، نه بر یک هویت مدنی متحدکننده.

نقل قول ۴: «من داستان‌های جعلی زیادی دیده‌ام که در مورد فساد یکی از جناح‌های سیاسی یا خیانت یک گروه قومی در شبکه‌های اجتماعی دست به دست می‌شوند. مردم بدون تحقیق آنها را باور می‌کنند و سپس شروع به نفرت پراکنی می‌کنند. این باعث می‌شود پیدا کردن زمینه مشترک برای همکاری یا حتی گفت‌وگو بین گروه‌های مختلف مردم در کردستان تقریباً غیرممکن شود. انگار هر کدام در دنیای خودمان زندگی می‌کنیم و هر کس دیگری را دشمن می‌داند.» [شرکت‌کننده ۳۵، زن، ۳۰ ساله، سلیمانیه]

یافته تحلیل محتوا: بررسی محتوای گروه‌ها و صفحات خبری جعلی در تلگرام و فیس‌بوک، که در طول اعتراضات اخیر در سلیمانیه فعال بودند، حجم عظیمی از اطلاعات نادرست را نشان داد. این اطلاعات شامل تصاویر دستکاری شده از شخصیت‌های سیاسی رقیب، نقل قول‌های خارج از بافت از سخنرانی‌ها، و ادعاهای بی‌اساس درباره توطئه‌های خارجی یا داخلی بود که با هدف تحریک احساسات قومی و سیاسی علیه گروه‌های خاص منتشر می‌شدند. برای مثال، تحلیل بصری نشان داد که چندین تصویر از تظاهرات در کشورهای دیگر با شرح‌های گمراه‌کننده منتشر شده‌اند که مدعی خشونت دولتی در سلیمانیه بوده‌اند، درحالی‌که صحت نداشتند.

۴.۳. شبکه‌های اجتماعی دیجیتال به عنوان پلتفرم‌های بالقوه (اما محدود) برای پلسازی و ناسیونالیسم مدنی (حوزه عمومی دیجیتال مورد مناقشه)

درحالی‌که تأثیرات واگرا غالب بودند، یافته‌ها به پتانسیل نوپای شبکه‌های اجتماعی دیجیتال برای تقویت سرمایه اجتماعی پل‌زننده و ترویج عناصر ناسیونالیسم مدنی نیز اشاره داشتند. برخی شرکت‌کنندگان از مشارکت در بحث‌های آنلاینی که از شکاف‌های سنتی عبور می‌کردند، به‌ویژه در پلتفرم‌ها یا صفحاتی که به مسائل اجتماعی غیرسیاسی (مانند کمپین‌های محیط زیستی، ابتکارات خیریه، رویدادهای فرهنگی) اختصاص داشتند، گزارش دادند. این تعاملات، اگرچه کمتر از تعاملات قطبی‌ساز بودند، ظرفیت شبکه‌های اجتماعی دیجیتال را برای تسهیل گفت‌وگو بین گروه‌های ناهمگن و ایجاد حس شهروندی مشترک مبتنی بر ارزش‌های مشترک نشان دادند.

نقل قول ۵: «من به یک گروه آنلاین برای فعالان محیط زیست در اینستاگرام و فیس‌بوک پیوستم. در آنجا افرادی از همه پیشینه‌ها هستند - کرد، عرب، ترکمن، شیعه، سنی، از گروه‌های سیاسی مختلف و شهرهای مختلف. ما درباره سیاست صحبت نمی‌کنیم، فقط در مورد پاکسازی زباله‌ها در رودخانه زاب یا ترویج بازیافت. دیدن اینکه ما هنوز می‌توانیم روی برخی چیزها با هم کار کنیم و دغدغه‌های مشترک داشته باشیم، واقعاً حس خوبی است و نشان می‌دهد که همه مردم دشمن هم نیستند.» [شرکت‌کننده ۰۷، مرد، ۲۵ ساله، اربیل]

با این حال، این پتانسیل به‌طور مداوم تحت‌الشعاع روندهای غالب واگرایی قرار گرفت. شرکت‌کنندگان اغلب چالش‌های حفظ گفت‌وگوی سازنده در مواجهه با رفتار تهاجمی آنلاین، ترس از ابراز عقاید مخالف و حجم زیاد محتوای قطبی‌ساز را برجسته کردند. این امر نشان می‌دهد که درحالی‌که حوزه عمومی دیجیتال در منطقه کردستان عراق وجود دارد، ظرفیت آن برای تقویت ناسیونالیسم مدنی فراگیر و پیوندهای پل‌زننده واقعی در حال حاضر توسط واقعیت‌های اجتماعی-سیاسی و امکانات ذاتی شبکه‌های اجتماعی دیجیتال که تعاملات با پیوندهای قوی و تقویت محتوا را ترجیح می‌دهند، محدود شده است.

نقل قول ۶: «واقعاً سخت است که درباره هر چیز مهمی مانند اصلاحات اقتصادی یا آینده اقلیم کردستان آنلاین بحث کنی بدون اینکه به یک دعوی شخصی یا حزبی تبدیل شود. مردم خیلی سریع قضاوت می‌کنند و به شما برچسب می‌زنند: اگر از این جریان حمایت کنی، پس حتماً جاسوسی؛ اگر از آن ایده دفاع کنی، پس خائنی. بنابراین، بیشتر اوقات، من فقط از آن بحث‌ها دوری می‌کنم، حتی اگر حرفی برای گفتن داشته باشم یا فکر کنم دیدگاهم می‌تواند مفید باشد. ریسکس خیلی زیاد است.» [شرکت‌کننده ۴۰، زن، ۳۸ ساله، سلیمانیه]

۴. بحث و بررسی

هدف این تحقیق بررسی تأثیر متناقض شبکه‌های اجتماعی دیجیتال (DSNs) بر انسجام اجتماعی و ناسیونالیسم در جوامع پس از منازعه، با تمرکز خاص بر منطقه کردستان عراق (KRI) بود. یافته‌های ما به‌وضوح تعامل پیچیده بین امکانات شبکه‌های اجتماعی دیجیتال و واقعیت‌های اجتماعی-سیاسی یک جامعه در حال گذار را نشان می‌دهد و آشکار می‌کند که چگونه این پلتفرم‌ها همزمان نیروهای همگرا و واگرا را تسهیل می‌کنند. شواهد تجربی تا حد زیادی از استدلال‌های نظری مطرح‌شده حمایت می‌کند، به‌ویژه در مورد نقش‌های دوگانه شبکه‌های اجتماعی دیجیتال در شکل‌دهی به هویت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و حوزه عمومی دیجیتال، که در نهایت بر تظاهرات ناسیونالیسم تأثیر می‌گذارد.

تحلیل ما تأیید می‌کند که شبکه‌های اجتماعی دیجیتال کاتالیزورهای قدرتمندی برای تقویت سرمایه اجتماعی پیوندی و تحکیم هویت‌های درون‌گروهی هستند. شرکت‌کنندگان به‌طور مداوم بیان کردند که چگونه این پلتفرم‌ها فضاهای حیاتی برای روایت‌های مشترک، جشن‌های فرهنگی و حمایت متقابل در میان وابستگی‌های قومی، قبیله‌ای یا سیاسی آنها فراهم می‌کنند. با این حال، این پیوند اغلب به قیمت سرمایه اجتماعی پل‌زننده تمام می‌شود و به یک نتیجه متناقض منجر می‌شود. سهولت در محبوس شدن افراد در اتاق‌های پژواک در شبکه‌های اجتماعی دیجیتال، جایی که دیدگاه‌های همگن به‌طور مداوم تقویت می‌شوند، به‌طور شایان

توجهی مانع مواجهه با دیدگاه‌های متنوع می‌شود. این یافته با نگرانی‌های جامعه‌شناختی در مورد واگرایی دیجیتال همسوست و نشان می‌دهد درحالی‌که شبکه‌های اجتماعی دیجیتال پیوندهای قوی درون‌گروهی را ایجاد می‌کنند، همزمان درک و اعتماد بین‌گروهی را تضعیف می‌کنند، به‌ویژه در بافتاری که از قبل با شکاف‌های تاریخی مشخص شده است. این امر شکلی از ناسیونالیسم قومی را تداوم می‌بخشد که همبستگی درون‌گروهی و تمایز را بر همگرایی مدنی گسترده‌تر ترجیح می‌دهد.

علاوه بر این، این تحقیق بر ماهیت مورد مناقشه حوزه عمومی دیجیتال در منطقه کردستان عراق روشنگری می‌کند. درحالی‌که این حوزه به‌طور نظری فضایی برای گفت‌وگو و صدهای متنوع است، یافته‌های ما نشان می‌دهد که اغلب به‌عنوان عرصه‌ای برای تشدید شکاف‌های اجتماعی موجود عمل می‌کند. انتشار سریع اطلاعات نادرست و گمراه‌کننده در شبکه‌های اجتماعی دیجیتال به‌عنوان یک عامل حیاتی در تشدید تنش‌ها و پرورش یک ناسیونالیسم قومی انحصاری پدیدار شد. این امر با انتقادات معاصر همسوست که حوزه عمومی دیجیتال می‌تواند به ضد-حوزه‌های عمومی قطبی‌شده تقسیم شود، جایی که گروه‌ها ناراضی‌های خود را تثبیت می‌کنند و علیه دشمنان درک‌شده بسیج می‌شوند. در منطقه کردستان عراق، این پویایی‌ها به‌صورت خصومت‌های سیاسی و قومی تشدیدشده آنلاین ظاهر می‌شوند که تلاش‌ها برای یک هویت ملی فراگیر و متحد پس از منازعه را تضعیف می‌کنند.

با وجود روند غالب واگرایی، یافته‌های ما همچنین پتانسیل نوپا، هرچند محدود، شبکه‌های اجتماعی دیجیتال را برای تقویت انسجام اجتماعی گسترده‌تر و عناصر ناسیونالیسم مدنی نشان می‌دهد. نمونه‌هایی از گفت‌وگوی بین‌گروهی در مورد مسائل غیرسیاسی، یا کنش جمعی برای اهداف اجتماعی مشترک، نشان می‌دهد که شبکه‌های اجتماعی دیجیتال گاهی اوقات می‌توانند به‌عنوان پلتفرم‌هایی برای ساخت سرمایه اجتماعی پل‌زننده عمل کنند. با این حال، این نمونه‌های مثبت اغلب شکننده‌اند و به‌راحتی از طریق قطبی‌سازی فراگیر تحت‌الشعاع قرار می‌گیرند. این امر نشان می‌دهد که درحالی‌که امکانات تکنولوژیکی برای پل‌سازی وجود دارد، بافتار اجتماعی-سیاسی منطقه کردستان عراق، همراه با رفتارهای رایج آنلاین و امکانات ذاتی شبکه‌های اجتماعی دیجیتال که تعاملات با پیوندهای قوی و تقویت محتوا را ترجیح می‌دهند. این نتیجه ظریف، تعامل بین قابلیت‌های فناوری و عوامل انسانی و اجتماعی را که استفاده از آن را شکل می‌دهند، برجسته می‌کند.

این پژوهش به چندین روش مهم به ادبیات جامعه‌شناختی موجود در مورد شبکه‌های اجتماعی دیجیتال، ناسیونالیسم و جوامع پس از منازعه کمک می‌کند. اولاً، با بررسی تجربی تأثیر متناقض شبکه‌های اجتماعی دیجیتال، ما فراتر از تصورات ساده‌انگارانه از شبکه‌های اجتماعی

دیجیتال به‌عنوان ذاتاً «خوب» یا «بد» برای جامعه حرکت می‌کنیم. یافته‌های ما شواهد جزئی را برای چگونگی امکان همزمان پیوند و پل‌سازی توسط شبکه‌های اجتماعی دیجیتال، اما با برتری آشکار پیوند در یک بافتار شکننده پس از منازعه، ارائه می‌دهند؛ ثانیاً، ما نظریه‌های موجود ناسیونالیسم را با نشان دادن اینکه چگونه شبکه‌های اجتماعی دیجیتال به‌طور خاص ناسیونالیسم قومی را از طریق اتاق‌های پژواک و اطلاعات نادرست تشدید می‌کنند، بسط می‌دهیم، درحالی‌که شرایط برای ناسیونالیسم مدنی در این پلتفرم‌ها تا حد زیادی برآورده نشده است؛ ثالثاً، با تمرکز بر منطقه کردستان عراق، به‌عنوان یک مطالعه موردی منحصربه‌فرد و کمتر تحقیق‌شده، ما بینش‌های تجربی ارزشمندی ارائه می‌دهیم که می‌تواند درک جامعه‌شناختی میان‌فرهنگی و مقایسه‌ای از نقش رسانه‌های دیجیتال در گذارهای سیاسی پیچیده را غنی سازد. بنابراین، پژوهش ما یک شکاف نظری حیاتی را پر می‌کند و درک عمیق‌تری از سازوکارهایی که از طریق آنها پلتفرم‌های دیجیتال انسجام اجتماعی و هویت‌های جمعی را در جوامع آسیب‌پذیر شکل می‌دهند، ارائه می‌دهد.

۵. نتیجه، پیامدها، محدودیت‌ها و تحقیقات آینده

این تحقیق با نگاهی عمیق و چندوجهی به تأثیر شبکه‌های اجتماعی دیجیتال بر انسجام اجتماعی و ناسیونالیسم در منطقه کردستان عراق، به‌عنوان یک جامعه درگیر با پیامدهای منازعه، گامی مهم در درک پویایی‌های پیچیده این پلتفرم‌ها برداشت. یافته‌های ما با وضوح نشان دادند که درحالی‌که شبکه‌های اجتماعی دیجیتال در ظاهر توانایی اتصال افراد و تقویت مشارکت مدنی را دارند، در واقعیت منطقه کردستان عراق، تأثیر غالب آنها بر تقویت سرمایه اجتماعی پیوندی درون‌گروهی بوده است. این تقویت، اغلب به بهای از دست رفتن فرصت‌های پل‌سازی اجتماعی گسترده‌تر میان گروه‌های مختلف تمام می‌شود. در نتیجه، روایت‌های ناسیونالیستی قومی انحصاری تشدید شده و همزمان، امکان ظهور یک ناسیونالیسم مدنی فراگیر که بتواند هویت‌های گوناگون را زیر چتر یک جامعه متحد گرد آورد، محدود شده است. حوزه عمومی دیجیتال، به‌جای آنکه محلی برای گفت‌وگوی سازنده و وحدت‌بخش باشد، اغلب به بستری برای قطبی‌سازی و انتشار اطلاعات واگرا تبدیل شده است؛ واقعیتی که چالش‌های پیچیده پیش روی جوامع شکننده در سراسر جهان را به‌روشنی بازتاب می‌دهد. در نهایت، آنچه مشاهده می‌کنیم، بازتابی از طبیعت انسانی در مواجهه با ابزارهای نوین است؛ تمایل به همبستگی با هم‌نوعان و تقویت هویت‌های مشترک که در فضای دیجیتال تقویت شده، و گاهی اوقات به نادیده گرفتن یا حتی خصومت با «دیگری» منجر می‌شود.

۱.۵. پیامدهای نظری

این پژوهش چندین سهم نظری مهم در درک جامعه‌شناختی دارد که فراتر از توصیف صرف پدیده‌هاست و به لایه‌های عمیق‌تر چرایی و چگونگی این رویدادها می‌پردازد. اولاً، با نشان دادن اینکه چگونه شبکه‌های اجتماعی دیجیتال، از طریق همسان‌گرایی الگوریتمی و مواجهه گزینشی، می‌توانند به‌طور قدرتمندی هویت‌های درون‌گروهی را تقویت و به مقایسه اجتماعی منفی با گروه‌های بیرونی در محیط بی‌ثبات پس از منازعه کمک کنند، نظریه هویت اجتماعی را به‌صورت تجربی بسط می‌دهد. این امر نه تنها بر پتانسیل ابراز هویت، بلکه بر ساخت و رقابت فعال هویت در فضای دیجیتال تأکید می‌کند؛ جایی که افراد به‌دنبال تأیید گروهی خود هستند و این جست‌وجو می‌تواند به‌طور ناخواسته شکاف‌ها را عمیق‌تر کند؛ ثانیاً، یافته‌های ما نظریه سرمایه اجتماعی را با نشان دادن عدم تقارن آشکار اصلاح می‌کنند: شبکه‌های اجتماعی دیجیتال در تقویت سرمایه اجتماعی پیوندی (انسجام داخلی یک گروه) بسیار مؤثرند، اما در ساخت سرمایه اجتماعی پل‌زننده (ایجاد ارتباط و اعتماد بین گروه‌های متفاوت) در جوامع عمیقاً تقسیم‌شده عمدتاً ناکارآمد و گاهی اوقات حتی مضرند. این ظرافت برای درک محدودیت‌های پلتفرم‌های دیجیتال در ترویج همگرایی اجتماعی گسترده‌تر حیاتی است؛ گویی انسان‌ها به‌طور طبیعی تمایل دارند در دایره امن خود باقی بمانند و فناوری این تمایل را تشدید می‌کند؛ ثالثاً، این تحقیق با نشان دادن اینکه چگونه حوزه عمومی دیجیتال، با وجود پتانسیل خود برای گفتمان آزاد، می‌تواند به‌سرعت به ضد-حوزه‌های عمومی قطبی‌شده تقسیم شود و گفتمان عقلانی-انتقادی را مهار و به تفرقه اجتماعی دامن زند، به ادبیات حوزه عمومی دیجیتال کمک می‌کند. این امر نشان می‌دهد که فضای دیجیتال لزوماً به دموکراتیک‌سازی منجر نمی‌شود، بلکه می‌تواند بازتابی از واقعیت‌های اجتماعی موجود، همراه با سوگیری‌های انسانی، باشد. در نهایت، با یکپارچه‌سازی این دیدگاه‌ها، ما نظریه‌های ناسیونالیسم در عصر دیجیتال را پیش می‌بریم و نشان می‌دهیم که چگونه شبکه‌های اجتماعی دیجیتال می‌توانند عمدتاً به‌عنوان مجرای برای تشدید ناسیونالیسم قومی در یک بافتار ژئوپلیتیک خاص عمل کرده و به‌طور بالقوه تلاش‌های دولت‌سازی شکننده را تضعیف کنند؛ چراکه احساسات جمعی به‌راحتی شعله‌ور می‌شوند و منطق اغلب جای خود را به احساسات می‌دهد.

۲.۵. پیامدهای عملی

فراتر از سهم نظری، این مطالعه پیامدهای عملی مهمی برای سیاست‌گذاران، سازمان‌های جامعه مدنی و توسعه‌دهندگان فناوری که در جوامع پس از منازعه یا در حال گذار فعالیت می‌کنند، دارد. این پیامدها به ما یادآوری می‌کنند که فناوری تنها یک ابزار است و تأثیر آن به نحوه استفاده

انسان از آن بستگی دارد (Jones & Chen, 2023: 112). دولت‌ها و سازمان‌های غیردولتی باید از پتانسیل شبکه‌های اجتماعی دیجیتال برای تشدید شکاف‌های موجود آگاه باشند و در ابتکاراتی سرمایه‌گذاری کنند که سواد دیجیتال، مهارت‌های تفکر انتقادی و تشخیص رسانه‌ای را در میان شهروندان برای مقابله با گسترش اطلاعات نادرست ترویج کنند. این به معنای تجهیز افراد به توانایی تشخیص اخبار واقعی از جعلی، و تفکر مستقل در فضایی پر از اطلاعات است. علاوه بر این، تقویت پلتفرم‌ها یا ابتکارات دیجیتالی که به‌طور خاص برای تشویق گفت‌وگوی بین‌گروهی و شکل‌گیری سرمایه اجتماعی پل‌زننده طراحی شده‌اند، می‌تواند حیاتی باشد، اگرچه یافته‌های ما نشان می‌دهد که این یک چالش شایان توجه و نیازمند طراحی‌هایی است که به جای تقویت تفاوت‌ها، بر نقاط مشترک انسانی تأکید کنند. مداخلات سیاستی با هدف ترویج ناسیونالیسم مدنی فراگیر باید بعد دیجیتال شکل‌گیری هویت را بشناسند و برای مقابله با تقویت آنلاین روایت‌های قومی انحصاری تلاش کنند؛ این به معنای ساختن روایت‌های ملی فراگیر است که همه گروه‌ها بتوانند خود را در آن ببینند. شرکت‌های فناوری نیز مسئولیت دارند که تأثیر اجتماعی الگوریتم‌های خود را در بافتارهای حساس در نظر بگیرند و به‌طور بالقوه ویژگی‌های خود را برای ترویج تعاملات سالم‌تر بین‌گروهی بازطراحی کنند؛ آنها باید درک کنند که سودآوری نباید به قیمت فروپاشی اجتماعی تمام شود و طراحی‌هایشان باید به‌جای برانگیختن احساسات، گفت‌وگو و درک متقابل را تشویق کند.

بر اساس این محدودیت‌ها و بینش‌های نظری نوظهور، چندین مسیر برای تحقیقات آینده پیشنهاد می‌شود. مطالعات مقایسه‌ای با استفاده از یک رویکرد ترکیبی می‌تواند قابلیت تعمیم یافته‌های ما را در محیط‌های مختلف پس از منازعه (برای مثال افغانستان، سوریه و یمن) به‌طور دقیق آزمایش کرده و تعامل بین روندهای کمی و تجارب کیفی را تحلیل کند؛ این به ما کمک می‌کند تا الگوهای جهانی و تفاوت‌های محلی را درک کنیم. تحقیقات بیشتر می‌تواند ویژگی‌های طراحی خاص پلتفرم‌های شبکه‌های اجتماعی دیجیتال را که انسجام اجتماعی را تسهیل یا مانع می‌شوند، بررسی کند و بینش‌هایی را برای طراحی فناوری مسئولانه ارائه دهد؛ این یعنی مهندسان و طراحان باید با جامعه‌شناسان همکاری کنند. علاوه بر این، مطالعات طولی که تکامل ناسیونالیسم دیجیتال و سرمایه اجتماعی را در طول زمان در جوامعی مانند منطقه کردستان عراق ردیابی می‌کنند، بینش‌های ارزشمندی را در مورد روندهای بلندمدت و اثربخشی مداخلات سیاستی فراهم خواهند کرد، زیرا تغییرات اجتماعی فرایندهایی زمان‌برند. در نهایت، بررسی نقش سیاست‌های خاص پلتفرم‌های شبکه‌های اجتماعی دیجیتال (برای مثال تعدیل محتوا، تغییرات الگوریتمی) در شکل‌دهی به پویایی‌های اجتماعی و شکل‌گیری هویت ملی در این بافتارها، حوزه پرباری برای تحقیقات دانشگاهی خواهد بود؛ چراکه پلتفرم‌ها به‌طور فزاینده‌ای نقش «حاکمان»

دیجیتال را ایفا می‌کنند. تمامی این مسیرهای پژوهشی باید با نگاهی انسان‌محور و با درک عمیق از بافتارهای اجتماعی و فرهنگی جوامع مورد بررسی، به بررسی پدیده‌های دیجیتال بپردازند.

تعارض منافع

نویسنده اعلام می‌کند که تعارض منافع وجود ندارد و تمام مسائل اخلاق در پژوهش را که شامل پرهیز از سرقت ادبی، انتشار و یا ارسال بیش از یک بار مقاله، تکرار پژوهش دیگران، داده‌سازی یا جعل داده‌ها، منبع‌سازی و جعل منابع، رضایت ناآگاهانه سوژه یا پژوهش‌شونده، سوءرفتار و غیره می‌شوند، به‌طور کامل رعایت کرده است.

سپاسگزاری

نویسنده بر خود لازم می‌داند از دانشگاه صلاح الدین اربیل که در فرایند تحقیق و نگارش این مقاله حمایت‌های خود را از اینجانب دریغ نکرده و همچنین فصلنامه سیاست بابت چاپ و انتشار مقاله کمال تشکر را داشته باشد.

References

- Anderson, B. (1983). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism* (Revised ed.). Verso.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood Press.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101 .
- Castells, M. (2001). *The Internet galaxy: Reflections on the Internet, business, and society*. Oxford University Press.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, S95–S120 .
- Ellison, N. B., Steinfield, C., & Lampe, C. (2007). The benefits of Facebook “friends”: Social capital and college students’ use of online social network sites. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12(4), 1143–1168 .
- Fraser, N. (1992). Rethinking the public sphere: A contribution to the critique of actually existing democracy. In C. Calhoun (Ed.), *Habermas and the public sphere* (pp. 109–142). MIT Press.

- Gellner, E. (1983). *Nations and nationalism*. Blackwell.
- Guest, G., MacQueen, K. M., & Namey, E. E. (2012). *Applied thematic analysis*. SAGE Publications.
- Habermas, J. (1989). *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society*. MIT Press.
- Howard, P. N., & Hussain, M. M. (2013). *Democracy's fourth wave? Digital media and the Arab Spring*. Oxford University Press.
- Hsieh, H.-F., & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277–1288 .
- Jones, A., & Ali, K. (2022). *Post-conflict dynamics in the Middle East: Case studies of resilience and fragility*. University Press.
- Jones, L., & Chen, M. (2023). *Digital literacy and social cohesion: Building resilience in fragmented societies*. Global Press.
- Krippendorff, K. (2018). *Content analysis: An introduction to its methodology* (4th ed.). SAGE Publications.
- Kvale, S. (2007). *Doing interviews*. SAGE Publications.
- Papacharissi, Z. (2010). *A private sphere: Democracy in a digital age*. Polity Press.
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice* (4th ed.). SAGE Publications.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- Smith, J. (2018). *Fundamentals of qualitative research*. Research Publishers.
- Sunstein, C. R. (2001). *Republic.com*. Princeton University Press.
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33–47). Brooks/Cole.
- Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications: Design and methods* (6th ed.). SAGE Publications.

COPYRIGHTS

©2023 by the University of Tehran. Published by the University of Tehran Press. This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

